

Lentner Csaba

Mezőgazdasági pénzügyekről tényszerűen¹

Általános bevezető az agrárium jelenlegi helyzetéről

1995-től az MSZP-SZDSZ kormány működésének kiteljesedésétől az agrárium területén tartós visszaesés tapasztalható. Az 1994 évben elindult növekedés megtorpant. 1997-ben 2,7 millió gabonával termett több, mint 1996-ban. A 24%-os termésmennyiség növekedés azonban beláthatóan feszültségeket okoz a termelőknél. A mezőgazdasági termeléshez felhasznált ipari cikkek árindexe és a mezőgazdasági termékek termelői felvásárlási árindexe hányadosaként kimutatott agráröllő 1997-ben 164,9%-os értékre nyílt ki. Ez az érték a 90-es években a legmagasabb. Az ágazatban megtermelt jövedelmek állami elvonásának újabb adaléka, hogy a mezőgazdasági vállalkozások adóterhelése 60%-kal magasabb azt élelmiszeriparénál és 80%-kal több, mint a feldolgozó ipari átlag. Az 1986-1990 évek átlagát bázisként kezelve (100%) az látható, hogy az inflációval korrigált támogatás értéke 1995-ben 27,9%-a, 1996-ban 27,8%-a, míg 1997-ben már csak 23,1%-a a bázis értékének. Az üzletrész tőke szövetkezeti felvásárlásának állami elősegítése egyértelműen arra utal, hogy a jelenlegi koalíciós kormány az agrárpolitikájával az 1990-1994 időszakában lebontott „szocialista” típusú nagyüzemi méreteket egy államilag támogatott tőkés koncentrációs folyamat eredményeként újra létre kívánja hozni. A bankrendszer mértéktelen állami konszolidálására összpontosító kormányzat elmulasztotta az agrárhitelezési koncepcióját megfogalmazni. A magyar mezőgazdaság a 90-es évtizedben ahelyett, hogy munkaerő felszívóvá vált volna, a legnagyobb kibocsátó lett. A földminőség szempontjából kedvezőtlenebb adottságú területek a rendszerváltozás utáni II. kormányzati ciklus ide-

¹ A tanulmány a szerző folyamatban lévő OTKA kutatásának részeredménye

jére végérvényesen és visszafordíthatatlanul elmaradott térségekké váltak, az itt élő emberek pedig az ország másod-harmadrendű állampolgárai lettek. A tartósan szegénynek minősülők száma vidéken 9-szer magasabb, mint Budapesten. A növénytermesztés készlet eredményeinek realizálhatatlansága a termelési vertikum elakadását fogja eredményezni. Ennek következménye, hogy az agrárium alapját adó termőföld eladására is rákényszerülnek a gazdák, sőt mindezt nyomott árakon teszik a szorult jövedelmi helyzetükből kifolyólag.

A földek külföldiek részére történő eladásának kikényszerítését így a kormányzat közvetett úton, a gabonakészletek állami felvásárlásának elszabotálásával kívánja keresztül vinni. Az agrárium minden országban stratégiai ágazat. Nemzeti tulajdonban és nemzeti ellenőrzés alatt kell, hogy maradjon Magyarországon is.

1. A mezőgazdaság 1994-1998 évi teljesítményeinek alakulása 1998. évi kilátások

A rendszerváltozás idején kialakult egyéni paraszti gazdaságok, de ugyanakkor a szövetkezeti gazdálkodás termelési-közgazdasági feltételeit is elképesztő mértékben lerontotta a leváltott MSZP-SZDSZ koalíció 4 éves kormányzatának agrárium ellenes gazdaságpolitikája.

Még az 1990-1994-es MDF kormányzati ciklus során került elfogadásra az az alapvető, a mezőgazdasági termelést szabályozó törvény, amely az ágazat fejlődésének stabilitását szavatolhatta volna. 1993-ban a Parlament az agrárrendtartási előírások törvénybe iktatásával az agrárpiaci értékesítés legfontosabb szabályait teremtette meg, amely következetes alkalmazásával a parasztság érdekeit hathatósan szolgálhatta volna az MSZP-SZDSZ kormány.

A rendtartás célja elviekben az agrárpiacok szabályozása, az állam és a gazdálkodó egységek közötti kockázat megosztás annak érdekében,

hogy viszonylagos biztonság legyen a mezőgazdasági termelésben, a forgalmazásban és a jövedelmek elosztásában.

A rendszer alapjait a fejlett piacgazdaságokban használatos szabályozási technikák mintái alapján alakították ki. A törvény ötödik éve van hatályban. Következetes alkalmazására a mai napig sem került sor. Az agrárágazat politikai csatározások színhelye, ahol a termelés stabilizálására, a gazdaságok jövedelemtermelő képességének megteremtésére a legkisebb esély sem mutatkozik 1998 év első hónapjaiban, ugyanúgy, mint közel 4 évvel korábban, már annak félreérthetetlen jelei megmutatkoztak.

A mezőgazdaság bruttó termelése 1990-1993 időszakában összesen 33%-kal csökkent. A 4 éves visszaesés után 1994 évben azonban már a növekedés egyértelmű jelei mutatkoztak egy szerény, 3,2%-os termelésbővülés formájában. 1995-től az MSZP-SZDSZ kormány működésének kiteljesedésével az agrárium területén a tartós visszaesés tapasztalható. Az 1994 évben elindult növekedés megtorpant.

Az ágazat válságának nyomatékos bizonyítéka, hogy 1997 év végén a megművelt terület 40%-án az alkalmazott agrár technológiai színvonal nem teszi lehetővé versenyképes termékek termelését. Aggasztó, hogy a termelési hasznosításra igénybe vehető állattenyésztési telepek 80%-a felújításra, vagy teljes körű rekonstrukcióra szorulna, ugyanakkor a fellelhető állattenyésztési férőhelyek 85%-a 1998 év első hónapjában üresen állt. A tartástechnológia ellehetetlenülése miatt az állattenyésztés biológiai alapjai is egyre kisebb mértékben biztosítottak. A sertés- és szarvasmarha tenyésztés, mint legfontosabb állattenyésztési ágazatok területén pedig a húsminőség kapcsán komoly problémák mutatkoznak. A fajlagos kihozatali mutatók tekintetében a lemaradás a nemzetközi szintonaltól egyre nagyobb mértékű.

1997-ben 2,7 millió gabonával termett több, mint 1996-ban. A 24%-os termésmennyiség növekedés azonban beláthatatlan feszültségeket okoz a termelőknél. A kalászos gabonák terméseredményei ugyan je-

lentősen jobbak a kimondottan rossz 1996 évinél, de a minőségi gondok és az értékesítési árproblémák számottevőek. 2,5 millió tonna eladhatatlan búzamennyiség van a termelők raktáraiban, amelynek döntő többsége függetlenül a termelési céltól, a minőségi problémák miatt csak takarmánybúzaként jöhet számításba. A gabonatermelés színvonalát jól jellemzi, hogy az 1997 évi kiugróan magasnak minősíthető termés termésátlaga nem éri el az 1981-1990-es időszak átlagát sem.

Az 1997 évi 6,8 millió tonna kukoricatermés az 1996 évihez képest 14%-os növekedést mutat. A nagy termés, a magas kalászos gabona készletek, a nagymértékben visszaesett állatállomány egyre apadó takarmányszükséglete, az árban és mennyiségben behatárolt bel- és külpiaci értékesítési lehetőségek az egyébként sem túl magas tavalyi májusi morzsolt minőségű kukorica árának a 60%-ára nyomta le a kukorica felvásárlási árát 1998 januárjában. A tavalyi 22 ezer forint értékű tonnánkénti ár után 1998 év elején 14 ezer forintért már lehet kukoricát vásárolni.

Az a körülmény, hogy az 1997 évben megtermelt 5,3 millió tonna búzából 2,5 millió tonna, míg a 6,8 millió tonna kukoricából 1,5 millió tonna felesleges, eladhatatlan, az agrárágazat válságának súlyos fokát jelenítik meg. A növénytermesztési ágazat ellehetetlenült állapotának további fokmérője, hogy kukoricából a májusi morzsolt minőségnek megfelelő 15%-os, míg a szabvány étkezési búzából a 14,5%-os nedvességtartalmat még csak tudják teljesíteni a termelők, azonban a termeléstechológia lehangoló állapota miatt a szabványminőségnek megfelelő 98%-os tisztasági foknak egyre kevésbé tudnak eleget tenni, így a készleteik egyre nagyobb mértékben csak saját felhasználású állattenyésztési takarmány alapanyagként vehetők számításba.

A legfontosabb állatfajoknál a darabszám visszaesése folyamatos. A szarvasmarha állomány a II. világháború előtti szint felét sem éri el, a sertéslétszám pedig 1998 év elején a 60 évvel ezelőtti szintre süllyedt

vissza. A sertésenyésztés ágazat biológiai alapját adó anyakoca állomány közel 25%-kal csökkent 1996 évhez viszonyítva.

A tehénállomány az 1938 évi darabszámnak a 43,9%-át tette ki 1997-ben, míg az anyakoca állomány a hasonló időhorizontú összehasonlításban 58,5%-os értéket mutatott.

A mezőgazdaság technikai-műszaki állománya ugyancsak lehangoló képet mutat. Az 1997 év végi adatokat egy közel tíz évvel ezelőtti bázishoz (1989) hasonlítva a következő értékeket kaphatjuk: A traktorok, cséplőgépek átlagos életkora az 1989 évi 7-8 évről 14-15 évre emelkedett, azaz legalább 85% az elhasználódottság foka. A tehergépjárművek esetében az amortizálódás közelíti a 90%-ot. A mezőgazdaság jelenlegi gépi vonóerő kapacitása az 1970-es évek elején meglévőnek, a traktor vonóerő színvonala pedig az 1970 előtti színvonalnak megfelelő. A bázisidőszakként kezelt 1989 évről el kell mondani azt, hogy a mezőgazdasági üzemek már a rendszerváltozás előtti évben olyan állapotban voltak, hogy a fejlesztési beruházásokhoz egyedüli forrást szinte kizárólagos formában csak a költségvetéstől remélhettek. Saját erőből képtelenek voltak bárminemű fejlesztésre. 1989-ben 4 milliárd 180 millió Ft értékű beruházási támogatásban részesültek, míg egy 1995 évi tényadat szerint a mezőgazdaság a központi költségvetéstől nominál értékben 6 milliárd 65 millió Ft-ot kapott beruházásokra, azaz az 1989 évi áron számított érték töredékét. Az 1989 évi beruházási szinthez képest az 1996 évi beruházások volumenindexe 38%-os értékű, de ha az 1987 évi beruházási teljesítményhez viszonyítunk, akkor még ennél is nagyobb a visszaesés. Mindössze csak 25%-a az 1996 évi beruházási volumenindex az 1987 évinek...!

1997.évről máig megismert beruházási adatok szerint beruházási teljesítménynövekedés egyáltalán nem történt. Maradt minden a régiiben. Míg az agrárágazat a nemzetgazdaság hozzáadott érték termelésének a 7%-át adja, addig az összes nemzetgazdasági beruházásból mindössze csak 3%-kal részesedik 1997-ben.

A mezőgazdasági termeléshez felhasznált ipari cikkek árindexe és a mezőgazdasági termékek termelői felvásárlási árindexe hányadosaként kimutatott agrárrolló 1997-ben 164,9%-os értékre nyílt ki. Ez az érték a 90-es években a legmagasabb. A termeléshez felhasznált iparcikkek árindexe az 1989. évi bázisárákhoz viszonyítva 590%-ra nőtt, addig a mezőgazdaság által kibocsátott termékek felvásárlási árnövekedése 1989-hez képest, messze elmarad az ipari termékek árnövekedésétől. Mindössze 367%-ra emelkedett.

Az agrárrolló elemzése kapcsán fel kell hívni arra a figyelmet, hogy a mezőgazdaság kedvezőtlen jövedelmi folyamatainak értékelésére az agrárrolló egyre kevésbé alkalmas, hiszen a mezőgazdaság bruttó termelési értékének előállításában a külső, ipari anyagok - gépek, műtrágyák - egyre kisebb szerepet töltenek be, mert a gazdálkodók a megvásárlásukhoz nem rendelkeznek elégséges jövedelmi pozíciókkal. Tény ugyanakkor az is, hogy a lecsökkent állatállomány miatt a szerves trágya hozamok nem teszik lehetővé az optimális szerves tápanyag utánpótlást sem. Az ágazat a bruttó termelési értékeknek előállításában meghatározó szerepet tölt be az eladhatatlan gabonakészletek állattenyésztési célokra történő hasznosítása, azonban a készletek feletetése tetemes fajlagos jövedelem romlást okoz a termelőknél.

A mezőgazdasági termelők pénzügyi eredményeinek számbavételét jelenleg csak a mérleget benyújtó kör adataiból lehetséges számszerűsíteni. Az 1996. Évi APEH gyorsjelentés szerint az adózott eredmény folyóáron mindössze 4%-kal haladja meg az 1995. évit, így az FM látványos jövedelem többletekből zengő értékelései nem támaszthatók alá. A fizetett társasági adó összege viszont 22%-kal növekedett. Az ágazatban megtermelt jövedelmek állami elvonásának újabb adaléka, hogy a mezőgazdasági vállalkozások adóterhelése 60%-kal magasabb az élelmiszeriparénál és 80%-kal több, mint a feldolgozóipar átlag. Az 1996. évi folyóáras eredménynövekedés tényleges értékét az 1996. évi 23%-os infláció, a mezőgazdaságban felhasznált ipari anyagok és eszközök közel 40%-os árnövekedése teljesen elértéktelenítette, ugyanakkor tény-

adatokkal bizonyítható, hogy az 1996-os pénzügyi eredményben egy 5 milliárd Ft értékű fiktív nyereség is kimutatható, ami a szövetkezetek által visszavásárolt üzletrészek bevonásakor keletkezett. Ennek levonásával nem hogy folyóáras eredménynövekedés nem volt, sőt 8%-os eredményromlásról beszélhetünk. Az 1997.évi előzetes adatok alapján az elmúlt év ágazati eredménye még az 1996.évinél is kedvezőtlenebb.

A magyar mezőgazdaság ágazatainak értékelése alapján további bizonyítás nem szükséges ahhoz, hogy felelősséggel kimondjuk: az ágazat mély válságban van. Joggal merül fel azonban a kérdés: mi az oka annak, hogy ide jutott az egykori húzóágazat, a nemzetgazdaság motorja?

1990-1994. időszaka kétségtelenül az életképtelen mezőgazdasági nagyüzemek lebontásával, az egyéni paraszti gazdaságok létrejöttével telt el. 1994-ben azonban az ágazatban a növekedés jelei mutatkoztak. Egy nemzetgazdasági ágazat tartós növekedését csak a közgazdasági feltételek célirányos biztosításával lehet elérni. 1994. évről 1995-re az agrárágazat részére nyújtott állami támogatások mértéke azonban már nominál értéken is visszaesett. 1994-ben 74.344 millió forint állami támogatást kapott az ágazat, míg 1995-ben már 1 milliárd forinttal kevesebbet, 73.346 millió forintot. A névértékben jelentkező 1 milliárdos támogatás csökkenés, reálértékben már 25-30 milliárd forint támogatás kiesést jelentett 1 év alatt, az MSZP-SZDSZ kormány színrelépésének kiteljesedésével egyidejűleg. Az agrártámogatások 1996-ban meghaladták a költségvetési előirányzatot, azonban ezzel együtt azok reálértéke nem növekedett 1995-höz képest. Az 1986-1990. évek átlagát bázisként kezelve (100%) az látható, hogy az inflációval korrigált támogatás érték 1995-ben 27,9%-a, 1996-ban 27,8%-a, míg 1997-ben már csak 23,1%-a a bázis értékének (reáérték I.).

A termelői támogatások inflációval, az exporttámogatások pedig az infláció és az árfolyamváltozás különbözetével korrigált értékei (reálérték II.) az 1986-1990. évi bázis 100%-ról 1995-re 43%-ra, 1996-ra 42,8%-ra, 1997-re pedig 37,1%-ra csökkentek. Lényeges arra utalni,

hogy az átrendeződött támogatási szerkezetben az exporttámogatásnak meghatározó szerepe van. 1995. évben az ágazat összes támogatásából (73.346 millió forint) 61%-ot, azaz 45.055 millió forintot tett ki az exporttámogatás, azonban ehhez nem a mezőgazdasági termelő, hanem az exportot bonyolító kereskedő jut hozzá, lefölözve a hasznot is egyúttal.

Az ágazat sorsának ellehetetlenítését szolgáló állami támogatások megvonásán és kedvezőtlen szerkezetű elosztásán túl további növekedés gátló tényező az is, hogy a mezőgazdasági termelés és beruházás hitelezését megoldó banki-pénzügyi háttér a mai napig sem teremtődött meg, sőt a bankszektor külföldiek részére történt privatizációjával az ágazat termelőinek és a külföldi banktulajdonosok érdekei egyre nagyobb mértékben eltérnek egymástól. A pénzügyi szektor privatizációját bonyolító MSZP-SZDSZ kormányzat kellő körültekintés nélkül, sok esetben a nemzeti érdekek ellenében járt el.

Az ágazat termékeinek külpiaci elhelyezési lehetőségei alig változtak. 1992-ben az export értéke 2567 millió USD volt. 4 évvel később, 1996-ban alig 180 millió dollárral több, 2746 millió dollár volt a kivitel értéke. Ugyanakkor a behozatal értéke az 1992 évi 649 millió dolláros értékről 45%-kal nőtt, 940 millió dollárra emelkedett. Az ágazat külpiaci orientáltságát kifejező export/import arány az 1992 évi 3,96%-os értékről 1996-ra 2,92-re apadt le, jól kifejezve a magyar mezőgazdaság exportpiaci teljesítőképességének beszűkülését és a behozatal rohamos emelkedésének kontrasztját. (1. és 2. sz. táblázatok)

2. Birtokviszonyok, termelési feltételek, hitellehetőségek

Az 1992 évi I. Szövetkezeti törvény és az 1992 évi II. Átmeneti Szövetkezeti törvény előírta, hogy a mezőgazdasági szövetkezetek a földön kívüli vagyonuk teljes körét nevesítsék. Az ily módon keletkezett szövetkezeti üzletrész a szövetkezetek dolgozó tagjait, nyugdíjas tagjait és a szövetkezetből kivált volt tagjait illette meg. A vagyonmegosztásokról a

szövetkezeti közgyűlések határoztak. Az 1992 évi vagyonfelosztás után a vagyon mindössze 40,6%-a maradt a vagyont „ténylegesen” működtetők - működtetni akarók, működtetni tudók - tulajdonában. A nyugdíjasok és kívülállók jelentős tulajdoni részarány szerzése - 59,4% - a szövetkezetek gazdálkodását igen nagy mértékben befolyásolja. A megmaradt mezőgazdasági nagyüzemek termelési-közzgazdasági feltételeinek ellehetetlenülésén keresztül az üzletrészek árfolyam értéke rohamosan csökken. Továbbá az országban tapasztalható életszínvonal romlás miatt az üzletrész tulajdonosok többsége a közvetett gazdaságpolitikai hatás révén rákényszerül arra, hogy üzletrészt eladja. Az MSZP-SZDSZ koalíciós kormány támogatás megvonó agrárpolitikájának egyenes következménye, hogy az egy aktív dolgozó üzletrész tulajdonosra jutó 1992 évi átlagos 348 ezer forintos üzletrész névérték árfolyammértékében 1998 év elején a töredékét éri országos átlagban. A kormányzat mezőgazdaság politikája azonban még serkenti is az üzletrészek szövetkezetek által történő felvásárlását. A MOSZ adatai szerint 1997-ben 145 mezőgazdasági szövetkezet nyújtott be támogatási kérelmet, amelyeket a földművelésügyi miniszter egyöntetűen támogatásban részesített. A 145 szövetkezet a támogatási jogszabály vonatkozó időpontjában - 1995 december 31-én - összesen 33,5 milliárd forint nyilvántartott szövetkezeti üzletrész állománnyal rendelkezett. Becslések szerint 450-500 milliárd forint értékű a szövetkezetek összes üzletrésztőke állománya az országban. Az üzletrész koncentrációhoz állami segítséget igénylő szövetkezetek üzletrész tőke értéke így 5-7%-os nagyságrendű az országos értékhez viszonyítva. A pályázó szövetkezetek összesen 812 millió forintot fordítottak üzletrész megvásárlásához, amelyhez 284 millió forint állami támogatást vettek igénybe. A vásárlás árfolyamértéke 4-122% körüli árfolyamkilengéseket mutatott.

Az üzletrész vásárlással összesen 4,7 milliárd forint értékű üzletrész kivonás, illetve koncentráció valósult meg. Az 5%-os felső támogatási lehetőséget a pályázó szövetkezetek közül csak 8 merítette ki teljes körűen, míg 137 szövetkezetnek a még fel nem használt kerete megközelíti az 1,3 milliárd forintot. 1998 évre a támogatás igénybevételének kor-

látja 15%-ra emelkedik, így mintegy 23%-os állami támogatás többlet növekedés igénybevételére kerül sor az üzletrész tőke koncentrációt elősegítendő.

Az üzletrész tőke szövetkezeti felvásárlásának elősegítése egyértelműen arra utal, hogy az MSZP-SZDSZ koalíciós kormány az agrárpolitikájával az 1990-1994 időszakában lebontott „szocialista” típusú nagyüzemi méreteket egy államilag támogatott tőkés koncentrációs folyamat eredményeként újra létre kívánja hozni. A szövetkezetek üzletrész tőke tömege az állami támogatás révén, míg a szövetkezeti vezetők kezében összpontosuló üzletrész érték az alacsony jövedelempozíciójú tagoktól és nyugdíjasoktól történő felvásárlások révén egyre emelkedni fog. A szövetkezeti vagyontömeg 1992 év végén közel 60%-ban volt kívülállók tulajdonában. Mára ez a hányad a becslésem szerint 90%-os arányban szövetkezeti vezetők kezében összpontosul. Az 1992 év végén aktív tagok tulajdonába került 40%-os üzletrész tőke hányad közel 50%-a cserélt gazdát az elmúlt években az értékelésem szerint úgy, hogy a szorult anyagi körülmények között élő szövetkezeti dolgozóktól a vezetők nyomott árakon felvásárolták a vagyont megtestesítő üzletrészeket.

A szövetkezetekben zajló vagyon koncentrációs folyamatok a kárpótlási és nevesítési földeken egyénileg gazdálkodókra is beláthatatlan veszélyeket rejtenek, hiszen az érintett kör megfelelő gépi-vonóerő, szárító üzem és állati férőhely kapacitások hiányában a tőkés nagyüzemekké fejlődő szövetkezetektől kényszerül igénybe venni a szolgáltatásokat. Idő kérdése, hogy a szolgáltatási kör igénybevételi lehetőségek „lebegtetésével” a kárpótlási földeken gazdálkodók, mikor kerülnek a tőkés nagyüzemek érdekbefolyási övezetébe.

Az egyéni gazdaságok jövőképe a kárpótlási fő folyamat után

A szövetkezeti és állami gazdasági formák parasztságra erőltetett évtizedei után is elmondható, hogy a magyar parasztságból nem halt ki a paraszti öntudat, a rendszerváltozás ideje korán, így közülük sokan éltek az egyéni gazdálkodás nyújtotta lehetőségekkel.

1994 évre vonatkoztatott KSH statisztikai felmérés szerint 1.647.539 mezőgazdasági tevékenységet folytató háztartás került összeírásra, amelyből 1.201.015 mezőgazdasági tevékenysége érte el a gazdaság méretnek megfelelő határt. Az 1 millió 200 ezer gazdaságon belül azonban nagyon differenciált a kép. Üzemgazdasági számítások szerint 30 hektárnál kezdődik az a birtokméret, amely egy család tisztességes megélhetését teljes körűen lehetővé teszi. A mezőgazdasági tevékenységre alkalmas gazdaságok 99,6%-a azonban 30 hektárnál kisebb. Az említett 30 hektáros méretkörön belül 1.196.342 gazdaság összesen 1.070.809 hektár területet birtokol, vagyis egy gazdaság átlagos mérete nem éri el az 1 hektárt. Felmerül a kérdés, hogy birtokgazdaságossági szempontból életképesek-e ezen gazdaságok? Nyilván nem. Azonban nemzeti elkötelezettségű gazdaságpolitikus nem ítélné meg az agrárkérdést csak a birtok gazdaságossági számítások alapján. A kérdés eldöntésénél, miszerint fenntarthatók-e ezen törpebirtokok alapvetően abból kell kiindulni, hogy a közel 1 millió 200 ezer gazdaság mintegy 5 millió falusi ember életkörülményeit határozza meg. Nyugdíjasok, ipari munkahelyekről elbocsátott egykori „kétlaki” falusi munkások, alacsony jövedelmű alkalmazottak, munkanélküli járadékból élők számíthatnak arra, hogy a mezőgazdasági birtokaik révén pótlólagos, a puszta életben maradásukhoz elengedhetetlenül szükséges élelmiszerek megtermelésére és az esetenként jelentkező többlet termelésükkel szerény jövedelemkiegészítő pénzbevételekre tehetnek szert. A hagyományos paraszti gondolkodás, a paraszti életerő az államot több száz milliárd forint szociális segély kifizetésétől menti meg, hiszen ha ezen emberek egyszeriben feladnák a többlet munkát jelentő mezőgazdasági tevékenységet, úgy gondoskodás szempontjából az állam nyakába szakadnának. Szenvedélybetegekké,

egészségi állapotukban pillanatok alatt leépülőkké válnának, akiknek a rehabilitációs költségei a csillagos égig mennének. Más kérdés azonban az, hogy a magyar állam a jelenlegi költségvetési pénzügyei alapján aligha lenne képes ezen emberek szociális segélyezésére és egészségügyi ellátására a jelenleginél többet fordítani. Így a kormányzat részéről mindenképp egy rövidtávú, hatásaiban embertelen mezőgazdaság és falupolitika valósul meg, hiszen a mezőgazdasági termelőkre kivetett 1997 évi többlet adóterhek, a leépített állami támogatási kvóták, a hitelrendszer megoldatlansága, mind-mind a mezőgazdaságból élők ellehetetlenítésére irányulnak. Amennyiben ez a gazdaságpolitika tovább érvényesül, úgy rákényszerülnek a törpebirtokosok arra - sőt megváltás lesz a részükre, - hogy földjeiket eladhassák, és a föld árából szűkös életvitelüket finanszírozhatják ideig-óráig.

Kétségtelen az, hogy kárpótlási és szövetkezeti vagyonnevesítési folyamatok hatására kialakult birtokstruktúra aránytalanul sok embert köt a mezőgazdasághoz. Ez a kötődés azonban a falusi társadalom hasznára van, mert a megélhetését, ha részben is, de elősegíti. Mindaddig, amíg más nemzetgazdasági ágazatok nem képesek arra, hogy a falvakban jelentkező másodlagos munkanélküliséget felszívják, ezen társadalmi rétegnek a mezőgazdaságban való boldogulását állami-törvénykezési feladatnak kell tekinteni. A birtokkoncentráció tőkés megoldása, a vagyonjegyek felvásárlásának állami támogatása, az élelmiszeripari üzemek felvásárlási árat lenyomó magatartása, a mezőgazdasági hitelezés megoldatlansága, a termőföldek külföldiek részére történő megvásárlásának elősegítése mind-mind a nemzet és a nemzeti agrárpolitika ellen ható tényező.

A bankszektor tőkepótló hitelkihelyezéseinek alakulása

A mezőgazdasági termelés biológiai sajátosságaiból kifolyólag olyan hitelezési rendszer szolgálhatja jól az ágazat érdekeit, amely a rendelkezésre bocsátandó pénzüsszegek vonatkozásában illeszkedni tud az agrárium hosszabb termelési ciklusaihoz is.

Az átmeneti piacgazdaság viszonyai között a kereskedelmi bankokban mind kevesebb a hosszabb futamidejű betételhelyezés, így a kereskedelmi bankok a transzmissziós szerepük alapján mind kevesebb hosszú lejáratú hitelt tudnak elhelyezni. A mezőgazdasági beruházások serkentésére hivatott földjelzálog hitelbankot 1997 évben a törvényi rangra emelte az Országgyűlés, azonban az ágazat problémáit az új bank, a tőkeerejének gyengeségeiből kifolyólag messzemenőleg nem tudja orvosolni. A földhitelbank mögött meghúzódó kormányzati szándékok homlokterében jobbra a tőkés típusú szövetkezetek hitelezése található, nem pedig a kárpótlási földeken egyénileg gazdálkodó, kisebb birtokok finanszírozása.

További veszélyeket rejt a földhitelbank annak tekintetében is, hogy a jelzáloghitelt visszafizetni nem képes mezőgazdasági termelőkől a fedezetbevonás jogi lehetőségén keresztül földtulajdon szerző képességgel is felruházták az új bankot, még ha a földbirtok megtartásával csak néhány évig rendelkezhet is.

A mezőgazdasági beruházásokon túli tartós forgóalap feltöltés megteremtése legalább annyira fontos, mint a földjelzálog hitelezés. Az 1990-es évek elejéig a Nemzeti Bank refinanszírozásában történtek tőkepótló kihelyezések a jegybanki alapkamat 75%-os mértékében megállapítva a hitelkamatot és 3-5 évben a hitel visszafizetésének lehetőségét. Mára a jegybank a bigott normatívitás hitelpolitikája mögé rejtözve messze elzárkózik a mezőgazdaság finanszírozásában való részvételtől.

Az FM 1997 december 31-ig göngyölített adatai szerint 44 milliárd 820 millió forint éven túli tőkepótló hitel engedélyezése történt meg az 51/1997. (VII.24.)/FM rendelet szerint. A 44,8 milliárdos hiteltőkéből az FM adatai szerint 1 milliárd 740 millió forint engedélyezése történt integrátor szervezetek részére. A hitelek kereskedelmi bankok folyósították, ám 1997-ben 1 milliárd 255 millió forint, míg 1998-ban 5 milliárd 247 millió forint kamattámogatási igény terheli az állami költségvetést. A hitelekhez nyújtott állami kezesség vállalási érték 1997-ben 12

milliárd 960 millió forint volt, még 1998-ban már 14 milliárd 465 millió forint lesz.

Az FM adatokban némi kétkedéssel fogadható az integrátor szervezetek alacsony részesedési hányada, másrészt tisztázatlan a közvélemény előtt az a körülmény, hogy az 50 milliárdos állami tőkepótló hitelcsomagot a kereskedelmi bankok milyen jutalékokért cserébe folyósították.

A hitelezési tranzakció további sajátossága, hogy az elosztásban részt vevő kereskedelmi bankok köre erősen koncentrált. A 44,8 milliárdos tőkekihelyezésből 14,3%-kal részesedik a Magyar Hitelbankból lett ABN AMBRO Bank, 25,4%-kal a Kereskedelmi és Hitelbank, 16,1%-kal az OTP, 12,4%-kal a Mezőbank és 5,3%-kal a takarékszövetkezetek. Ez utóbbiak kivételével mára már valamennyi hitelt folyósító bank alapvetően külföldi tulajdonosok érdekbefolyási hatáskörébe került. Tehát azon túl, hogy az állami pénzüsségeket vélhetően busás haszon reményében folyósították ki, semminemű vissz-tehermentes garanciát nem vállaltak a mezőgazdasági termelőkért. A rendelkezésre álló adatok alapján elmondható az is, hogy a külföldi tulajdonosi körbe került egykori állami kereskedelmi bankoknak érdemleges mezőgazdasági hitelpolitikája nincs.

A bankok mezőgazdaság irányába megnyilvánuló pénzügyi politikája

A magyar mezőgazdaság irányába megnyilvánuló pénzügyi politikának fontos szempontja, hogy az ágazatban zajló termelési és jövedelmi folyamatok válságos képet mutatnak. Olyan ágazatba, ahol a befektetett tőke megtérülése bizonytalan, a pénzügyi intézetek nem szívesen hiteleznek. A bankok a kockázat fokát mérsékelő hathatós, az ágazatot lefedő állami garanciavállalási rendszert pedig a kormányzat nem dolgozott ki. A Magyarországon működő kereskedelmi bankok és a Nemzeti Bank aggregált mérlegei szerint a pénzügyi intézetek szabad likvid pénzforrásainak 50%-a van csak a termelő- és a kereskedelmi szektor részére kihelyezve.

A termelő ágazatok részére kihelyezett sorrendbe a mezőgazdaság az utolsó helyen áll. Nyilván a kereskedelmi bankok a 100%-os garanciát nyújtó állampapír befektetéseket részesítik előnyben. Azonban, hogy ez ne így legyen, azaz a termelőszektor, így a mezőgazdaság is vonzó befektetési területté váljon, a kormányzat az agrárpolitikai megnyilvánulásaiban semmit nem tett. Az a körülmény, hogy a kereskedelmi bankok messze elkerülik a mezőgazdasági vállalkozások hitelezését, önmagában a bankoknak nem róható fel. Profit centrumok lévén ott fektetnek be, ahol a legtöbb hasznot remélik. Az állami gazdaságpolitikának kellene azt biztosítani, hogy az agrárpiacon a rendtartás, a felvevő piacok garantálásán és az ágazati jövedelem képződés elősegítése révén az agrárium vonzó befektetési területté váljon. A banki privatizációs szerződések megkötésekor olyan kvóták, amelyek az egyes nemzetgazdasági ágazatok hitellehetőségeit szabályozták volna, nem köttettek meg a bankeladásokat végző állami intézmények és a külföldi vevők között. A kereskedelmi bankok korlátozás nélküli hitelmonopóliuma pedig lehetővé teszi, hogy a kihelyezési üzletpolitikájuk révén nemzetgazdasági ágazatok, mezőgazdasági térségeket hitellehetőségek nélkül hagyjanak, és így el-sorvasszanak. A pénzügyi viszony átrendeződése a magyar állam ellenében azon külföldi befektetők irányában ment végbe, amelyek származási országaiban a magyar termelőkkel piaci versenyben álló, termékfelesleggel rendelkező farmgazdaságok működnek.

A bankrendszer mértéktelen állami konszolidálására összpontosító kormányzat elmulasztotta az agrárhitelezési koncepcióját megfogalmazni. A nagy bankok hitelnyújtási lehetőségén túl számos olyan agrárfinanszírozási pénzügyi forma is létezik, amelyek az akut tőke hiányt enyhíteni tudnák. Az állami agrárhitel koncepció kidolgozásához elég lett volna a magyar agrár-pénzügyi intézményrendszer történeti áttekintését elvégezni, és mellé tenni a hathatós kormányzati akaratot.

A XIX. század közepétől kezdődően a magyar mezőgazdaság hitelezésére létrehozott speciális pénzügyi intézmények fejlődése 3 formában történt, igazodva a hiteligényt megjelenítő birtokméretekhez. A nagy és közép-

birtokok (100 hold felett) hitelezését az Országos Földhitelintézet látta el. A kisbirtokosok (5-100 hold) hitelezésére állították fel a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézetét. A törpebirtokosokat (5 hold alatt) pedig a helyi hitelszövetkezetek finanszírozták, amelyeknek a felügyeletét az Országos Központi Hitelszövetkezet látta el.

A MSZP-SZDSZ koalíció kormányzásának 4 esztendejében a kárptlási és nevesítési földeken gazdálkodó egyéni gazdálkodók számára a finanszírozó pénzintézetek strukturált skáláját kellett volna létrehozni, nem pedig eleve lehetetlen helyzetbe hozni a fejlődés útján éppen megindult gazdákat azzal, hogy néhány százezer forintos hiteligényükkel a fogadásukra nem alkalmas mamut pénzintézetekhez forduljanak, és ott tudják meg, hogy hitelképtelenek.

Állami termék intervenció jelenlegi helyzete, követelményei és következményei

Magyarországon a mezőgazdasági termékek állami intervenciójának - a hitellehetőségekhez hasonlóan - csak nagyon szerény keretek között érvényesül. Az ágazat piacsabályozásának hathatós megoldását nem biztosítja.

A búza és kukorica esetében a vetésterületet a Megyei FM Hivatalhoz kell bejelenteni. A gazdajegyző igazolja a területet. A búzaterület bejelentésének a tárgyévet követő május 1-ig lehet eleget tenni, míg a kukorica terület lejelentésének augusztus 15-ig. Az étkezési búza védőára 1800 Ft/q és hektáronként 24q-t vesz figyelembe a Megyei Hivatal.

A kukorica védőára 1650 Ft/q. Hektáronként 32q-t lehet figyelembe venni. A Megyei FM Hivatalok hirdetik meg a felvásárló cégeket, akiknél az FM hivataloknál kiállított igazolásokkal jelentkezhetnek a termelők.

Amennyiben a fenti áraknál kevesebbet fizet a felvásárló, úgy a különbözetet a szükséges bizonylatokkal igazolva a gazdajegyzőhöz lehet fordulni, aki intézkedik a különbözet igényléséhez.

Amennyiben a Megyei Hivatal által meghirdetett cégek nem vásárolják fel a gabonát, úgy Alkotmánybírósághoz lehet fordulni a panasz bejelentésével.

A sertés felvásárlásnál követelmény a legalább 3 havi tartási idő, amely körülmény tulajdonképpen a saját tenyésztés tényét hivatott bizonyítani a fülszám, a járatlevél és a felvásárló jegy alapján. Az 1998 évre meghirdetett védőár 240 Ft. A védőár alatti felvásárlás esetén igényelhető különbözet ügyintézése ugyancsak a gazdajegyző hatáskörébe tartozik.

Az agrárpiaci rendtartás tulajdonképpen állami beavatkozást jelent az agrárpiacok szabad mozgásába az egyensúlyi helyzet kialakítása érdekében. Itt valójában látszólagos ellentmondás lehetne, amennyiben a mezőgazdasági termékeknek bőséges felvevőpiaca és elfogadható felvásárlási árai lennének. A valóságban azonban nem így van.

A piaci viszonyok felé történő haladás mellett az agrárterület speciális sajátosságai, továbbá a mezőgazdasági termékek kedvezőtlen termelési és felvásárlási lehetőségei igényelnék a jelenleginél is hatékonyabb agrárpiaci rendtartás működtetését. Nyilván az Alkotmánybírósághoz fordulás lehetősége, továbbá a búza esetében a hektáronként garantált 24q-s termés felvásárlás, illetve kukoricánál a 32q-s limit nem oldja meg a problémákat, amikor egy hektár búza átlagtermése 30-40q körüli, míg a kukoricáé 60-100q körül változik. A hektáronkénti intervenció, illetve a tényleges termésmennyiség közötti különbözet nyilván a belső felhasználás - jobbra az állattenyésztés - serkentését is ösztönzi. Magyarország lakosságának egy főre jutó húsfogyasztása az elmúlt öt évben 70-76 kg között alakult. 1997-ben azonban már csak 60-62 kg volt. Ugyanebben az időszakban az Európai Unió országaiban 93-97 kg húst fogyasztottak 1 főre vetítve. A húsfogyasztás rohamos csökkenése mel-

lett megváltozott a fogyasztás összetétele is. 2-3 évvel ezelőtt a húsfogyasztásnak több, mint a felét a sertéskészítmények tették ki, addig ma mindinkább a baromfifélék fele irányul a húskereslet. Az állattartás költségei a Horn-kormány működése alatt évi átlagban 20%-kal emelkedtek, amit a felvásárlási piaci árak messzemenőleg nem követtek.

A húsipar cégei átlag 18-20%-kal emelték 1997-ben a húskészítmények árát. Többségük 5-10%-os tökehús áremelkedést is bejelentett. Ezen lépésekre avégett kényszerültek, mert 1996-ban csupán 3-5%-os emelést érvényesítettek, noha költségeik jóval magasabb arányban emelkedtek. Az áremelés egyik oka, hogy a gabonát 1996-ban igen drágán vették meg a takarmánykeverők. A hústermék árában ezt 1997-ben kénytelenek voltak érvényesíteni, miközben a világpiacon csökkent a gabonaár. Az élő sertésért 1997 márciusában 205-215 forintot fizettek kilogrammonként. A Terméktanácsban ugyanakkor egy olyan álláspont fogalmazódott meg, hogy 200 forintot fizessen a felvásárló. Néhány héttel a garantált ár kidolgozása után azonban kiderült, hogy a hizlalók legkevesebb 267 forintos centrumárát követelnek.

A vázolt termelési és felvásárlási adatokból látható, hogy a mezőgazdasági vertikum alapját adó gabona termelés és felvásárlás leszabályozatlansága, állami intervenciójának alacsony működési foka jelentősen hozzájárul a húsarak változásához, illetve a fizetőképes kereslet függvényében a fogyasztáshoz.

A mezőgazdasági termést meghatározó legalapvetőbb termékekre (gabona, tej, sertés, baromfi, vágómarha) legalább 5 évre előre meg kellene hirdetni a termelési kvótákat, és a legalacsonyabb felvásárlási árakat. Az árszabályozáson túl az állami felvásárlási kényszer hathatós alkalmazására, annak pénzügyi feltételeinek megteremtésére rövid időn belül indokolt sort keríteni. A termelési és felvásárlási viszonyok tartós, átfogó rendezésével stabilizálható csak a mezőgazdaság termelése.

A termelési költségeket lefedő hatósági felvásárlási árakat csak meghatározott volumenekig indokolt alkalmazni, ugyanakkor a kvóták feletti terméket a piaci viszonyok által alakított szabad piaci ár kell, hogy meghatározza hosszabb távon, azonban a jelenlegi áldatlan viszonyok között az állami szerepvállalás nem nélkülözhető ezen tételekre sem.

A felvásárlási árnak minimális termelői biztonságot kell garantálnia, azáltal, hogy fedezetet nyújt a kalkulált átlagos ráfordításokra. A termelés a belső ellátás szükséges mértékéig korlátozás nélkül fenntartható. A termelők az indokolatlan mértékű konjunkturális piaci ármozgások következményeitől a működőképességük tartós fenntartásának mértékéig szükséges, hogy mentesüljenek. A legalacsonyabb felvásárlási árak egy bizonyos - az önköltséget minden esetben lefedő - mértékig változtathatók, de mindenkor alkalmasaknak kell lenniük arra, hogy félreérthetetlenül jelezzék a termelők felé a tartós piaci változásokat, illetve közvetett módon az állam termeléspolitikai célkitűzéseit.

Az átmeneti piacgazdaság ezen időszakában fokozott figyelemmel indokolt lenni arra, hogy az árufelesleget az államnak kell levezetni, illetve adott helyzetben arról dönteni.

Más gazdaságpolitikai stratégiát indokolt alkalmazni a kormánynak abban az esetben, ha úgy dönt, hogy a kereslet-csökkenést célszerűnek tartja és a termelés csökken. Amennyiben a kereslet élénkítésével kívánja megoldani a problémát, akkor az állami felvásárlás export célú értékesítéséhez, vagy az állami tartalékkészletek növeléséhez kapcsolódhat. A védőár működéséhez forrás az intervenciók alapban teremthető meg. Az agrárpiaci rendtartás keretében az intervenciók beavatkozásra alapvetően két esetben kerülhet sor:

- Tartós stratégiai, agrárstruktúra-politikai okok miatt, ha a szféra résztvevőit hosszú távú döntéseiknél kívánjuk befolyásolni (termeléspolitikai intervenció).

• Piaci zavarok megelőzése, kivédése, utólagos mérséklése érdekében (piaci intervenció). Az 1997 évi többlet gabona termés mennyiség állami megoldása ebbe a körbe tartozna. A piaci egyensúly megbomlása esetén, ha a felvásárlási ára garantált áras termékkörben meghirdetett ár alá esett, úgy az államnak a Tárcaközi Bizottság útján a meghirdetett garantált áron kellene felvásárolni a terméktöbbletet, majd gondoskodik a feldolgozásról, időleges készletezésről. Ezen állami többletköltségek fedezetére is az intervenciók alap kellene, hogy fedezetet biztosítson.

Termékhiány esetén a piaci intervenció megnyilvánulhat eseti import többletköltségek kompenzálásában is. A rendelkezésre álló összeg terhére taktikai felvásárlások és készletezések is bonyolíthatók lennének. Magyarország esetében ezidőtájt erre igény nem jelentkezhet.

A piaci zavarok elkerülését, elhárítását, a mezőgazdasági termelés sajátosságaiból adódó kockázat csökkentését, a termelők minimális biztonságát az esetenkénti túltermelés levezetését szolgáló Intervenciók Alap az állami beavatkozások céljaira szolgál, ezért ennek pénzügyi alapját központi költségvetési pénzeszközből indokolt biztosítani, illetve a szükséges mértékű szintre feltölteni.

Az állami fedezetű intervenció mellett a termelők anyagi helyzetének javulásával párhuzamosan ki kell alakítani a termelők által létrehozott önkéntes intervenciók alap képzésének a lehetőségét is. Ennek felhasználásáról értelemszerűen a létrehozók indokolt, hogy döntsenek. Szükségesnek látszik a későbbiekben az adózási jogszabályok olyatén történő alakítása, hogy az önkéntes hozzájárulás költségeit a termelők - az alapot működtetők - költségként elszámolják, sőt lehetőleg adókedvezményben is részesüljenek az önkéntes hozzájárulásuk arányában.

A magyarországi példa felvezetésével látható, hogy a mezőgazdasági piacon 1998 év első napjaiban jelentkező problémák alapvetően növénytermesztési oldalról indultak. Ez annyit jelent, hogy a mezőgazdasági termelést döntően az alapoknál, a növénytermesztésnél indokolt az állami intervenció útján szabályozni. Így van ez Kanadában is. Kanadá-

ban a gabonaforgalmazás zöme az Állami Búzahivatalon keresztül történik. A magánvállalatok csak, mint alvállalkozók kapcsolódhatnak be a belföldi és a külföldi kereskedelembé. A termelők számára az első kifizetéskor folyósított ár gyakorlatilag egy garantált minimumárat jelent. Ezt még a tavaszi vetés előtt az egész idényre vonatkozóan határozzák meg, a kormány pedig szavatolja. Folyósítására pedig a gabona beszállításakor kerül sor. Egy részére azonban előleget lehet felvenni, aminek kamatait az állam vállalja magára. A búzahivatal a gazdasági év végén a nála képződő nyereség egy részét kiutalja a termelőknek a beszállítás megosztásának arányában. De az országon belüli szállítási költségek mérséklésére támogatást nyújtanak a fuvardíjak alacsonyan tartásához is. A készletek levezetésére a Búzahivatal is szervez segélykoalíciókat és hitel fejében is értékesít.

3. A mezőgazdaságból élők életkörülményei

A mezőgazdasági foglalkoztatottság visszaesése

A magyar lakosság közel 40%-a falvakban él. Ezen belül az 1000 főt meg nem haladó lakosú aprófalvakban élők több, mint 1 millió ember megélhetése kizárólag a mezőgazdaságtól függ, más foglalkoztatási lehetőség híján.

1989-ben az ország aktív keresőinek 18%-át foglalkoztatta a mező- és erdőgazdaság, vagyis a falvakban élő minden harmadik embernek az agrárium adott kenyeret.

1998 elején közel 2 millió háztartásban végeznek valamilyen mezőgazdasági tevékenységet. Az ország lakosságának 50%-a, így közvetlen kapcsolatban van a mezőgazdasággal, míg a másik 50% - mint a belföldi felvevőpiac megtestesítője - közvetett kapcsolatban, és mint a mezőgazdasági termékeket fogyasztó érdekelt az ágazat teljesítmény viszonyainak javulásában.

A mezőgazdaság foglalkoztató képessége rohamosan, a nemzetgazdasági mértéket meghaladóan csökkent az elmúlt években. Nemzetgazdasági szinten 1989-1997 között 39%-kal apadt a foglalkoztatottak száma, viszont a mezőgazdaság létszámleépítése közel 75%-os volt 8 év alatt, vagyis az agráriumban a foglalkoztatási szint 25%-ra esett vissza. A mezőgazdaság a 90-es évtizedben ahelyett, hogy munkaerő felszívóvá vált volna a legnagyobb munkaerő kibocsátó lett. A visszaesés folytatódásának egyértelmű jele, hogy 1997 I. félévében a nemzetgazdaság egészében 2%-kal csökkent az előző év hasonló időszakához képest a foglalkoztatottak száma, addig a mező- és erdőgazdaságban már 7%-os mértékben.

A mezőgazdaságban foglalkoztatottak kereseti viszonyai

A mezőgazdasági foglalkoztatási viszonyok visszaesése elméletileg az ágazatban maradék jövedelem-kereseti viszonyainak javulását eredményezhette volna, hiszen a leépített munkaerő jelentős bértömeg felszabadulásával is járt. A felszabadult bértömeg azonban a mezőgazdaság álló és forgóalapjainak pótlását, a veszteséges gazdálkodás áthidalását szolgálta elsődlegesen. Más nemzetgazdasági ágazatokhoz viszonyítva a mezőgazdaságban tovább romlottak a kereseti viszonyok. 1995-ben még csak 18%-os volt a nettó átlagkereset lemaradása a nemzetgazdasági átlaghoz képest, ugyanakkor egy évvel később már 25%-os. 1997 I. félévében ez az elmaradás már 30%-ra növekedett, ugyanis, míg a nemzetgazdaság átlagában 23,4%-kal emelkedtek az első félévi keresetek, addig a mező- és erdőgazdaságban csak 18,8%-kal. Amennyiben a mezőgazdasági kereseti viszonyokat a nemzetgazdasági átlaghoz igazítanák, úgy az üzemi szektorban pl. az 1996 évi névleges eredményt is teljes mértékben felemésztenék, nem beszélve a reál nyereségszint alakulásáról. A mezőgazdaságban kialakult jövedelmi viszonyok veszélyeztetik a családok létbiztonságát, lehetetlenné teszik a jövedelem tartalékolást, sőt a keresettől függő szociális és társadalmi juttatásokat alacsony szinten konzerválják. Más nemzetgazdasági ágazathoz képest jövedelem diszparitással küszködő mezőgazdasági alkalmazottak így

eleve rákényszerülnek arra, hogy vagyonjegyeiket, kárpótlási jegyeiket eladják, így bárminemű mezőgazdasági tulajdonhoz tartós kötődésük nem alakulhat ki.

Nemzetgazdasági vonatkozásban 1990-1997 időszakában az átlagos minimálbér reálértéke 27%-kal, addig a mezőgazdaságban már 37%-kal kevesebb. Tehát a legalacsonyabb kereseti színvonalon dolgozó mezőgazdasági alkalmazottak kereseti viszonyai romlottak a legnagyobb mértékben.

Elmaradott mezőgazdasági térségek kórképe

A földminőség szempontjából kedvezőtlenebb adottságú területek a rendszerváltás utáni II. kormányzati ciklus idejére végérvényesen és visszafordíthatatlanul elmaradott térségekké váltak, az itt élő emberek pedig az ország másod-harmadrendű állampolgárai lettek. A szocialista tervgazdasági viszonyok között jelentős többlet állami támogatást igényeltek ezen alacsony átlagos aranykoronájú földekkel rendelkező vidékek. A piacgazdasági nyitás következtében a kedvezőtlen adottságú üzemek támogatását építették le elsőként az agrártámogatások köréből. 1991-ben még 4 milliárd 583 millió forint, míg 1992-ben már csak 600 millió forint támogatás került folyósításra ezen a jogcímen, majd megszűnt a szubvenció ezen formája. Szabolcs-Szatmár, Borsod-Abaúj-Zemplén és Nógrád megyék alkotta összefüggő térségről van szó, ahol a munkanélküliségi mutatók vonatkozásában az 50%-os érték sem ritka településenként. Súlyosbítja az elmaradott térségek problémáját, hogy a szocialista iparosítás időszakában ezen régiókból kerültek ki legnagyobb számban a budapesti és a nagyobb városok betanított és segédmunkásai. Az üzemek privatizációjakor viszont ezen mezőgazdasági szempontból is elmaradott térségekből származó munkavállalókat bocsátották el először, így jelenleg a korszerű mezőgazdasági termelés feltételeinek is egyre kevésbé megfelelő körzeteknek pótlólagosan több százezer elbocsátott ipari munkás eltartását is meg kellene oldani, amire az esély az elhúzódó válsággal küszködő agráriumban egyre kisebb. A

munkanélküli ellátásból az elmúlt években kieső ún. regisztrálatlan munkanélküliek félmillióس tömege zömében falvakban él, sőt egyes becslések szerint 70%-uk az említett három megyében.

A „vidéki Magyarország” és a fővárosi lakosság életszínvonal körülményeinek összevetése

A mezőgazdaság és falvak kedvezőtlen helyzetképe után nyilván nem hat sokkolóan az a statisztikai felmérés, miszerint Budapest lakosságának „csak” 15%-a minősült szegénynek 1997-ben, ugyanakkor a községek lakosainak 45%-a. A tartósan szegénynek minősülők száma vidéken 9-szer magasabb, mint Budapesten.

4. A Horn-kormány elhibázott agrárpolitikájának lehetséges következményei

Drasztikus vidéki lakosság szám csökkenés

Az ipari munkahelyét veszített, de a mezőgazdasági tulajdonban, munkalehetőségben megkapaszkodni nem képes térségek lakossága az elkövetkezendő évtizedekben lényegesen le fog csökkenni. Falvak, összefüggő tájegységek fognak elnéptelenedni. Az ország lakosságának, most már amerikai kutatók által is megjósolt 6-7 millió főre való zuhanása 2030-2050-re, alapvetően olyan térségekből fog összetevődni, ahol az ipari munkahelyek hiányán túl a mezőgazdasági termelés lehetőségei is erősen behatároltak, az ott élő népességnek megélhetést az alacsony és bizonytalan agrár jövedelmezőségi viszonyok nem tudnak biztosítani.

A termékláncok felbomlása - a termelés csődje

1997/1998 fordulóján az agrárium, és a belőle élő több százezer család sorsa kritikussá vált. Az MSZP-SZDSZ kormányzat ugyan az ellenzéki pártok egységes ellenállása végett a külföldiek földvásárlását lehetővé tevő földtörvény módosítási tervzetét nem tudta keresztül vinni a törvényhozáson. A termelőket a szociál-liberális kormány ármány-

kodásán túl más is sújtotta. A kedvező időjárás miatt kiugróan magas 1997 évi terméseredmények miatt 2,7 millió tonnával több gabona termett, mint 1996-ban - viszont az 5,3 millió tonna búzából 2,5 millió tonna eladhatatlan, míg a 6,8 millió tonna kukoricából 1,5 millió tonna nem talál vevőre. Az eladhatatlan terméktömeg - részint a gyengébb minőségi értékűek - jobban az egyéni gazdákat terheli, de a szövetkezeti alkalmazásban álló mezőgazdasági termelőket is érinti. Az agrárpiaci termékszabályozás a kormány agrárellenes magatartása miatt nem működik.

A meglévő 2,5 millió tonna, zömében takarmányként szóba jöhető búza tonnánkénti ára 16.000 Ft, a tavaly januári 27 ezer Ft-os árral szemben. A kukorica ára jelenleg 14 ezer Ft, a tavaly januári 22 ezer Ft ellenében. A 4 millió tonna tömegű takarmány értéke tavalyi árakon számolva 100 milliárd forint, míg az ideji, év eleji nyomott árakon számolva, csak 61 milliárd Ft. A termelők a gabonát maximum még másfél évig tudják tárolni, utána a teljes mennyiség kárba mehet. A gazdák jelentős része az egyébként is minőségi problémákkal küszködő terményét saját tartású állataival fogja feletetni, remélve azt, hogy a kára csökken. A 4 millió tonna gabonából egy 20%-os takarmányhasznosulással számolva 800 ezer tonna hús állítható elő. Szarvasmarha és sertés egyaránt. A hizott sertés átvételi ára 1998 januárjában 275 Ft kilogrammonként. A magyar tarka hizó marha 250 Ft/kg, míg a holstein-friz F-es és R-es vérvonalú hizó állatok kilogrammonként 235 Ft-os áron kelnek el. A tartástechnológia alapján a sertés hizálásba állítása viszonylag egyszerűbb, ezért a gazdák többsége sertéshizálás formájában kíván majd szabadulni fölös gabona készleteitől. A 800 ezer tonna sertéshús mennyiség, amely az 5-6 hónapos hizálási idő leteltével 1998 tavaszától jelenik meg a húspiacon a jelenlegi áron számolva 22 milliárd forintos értéket tesz ki. Azonban figyelembe kell venni közgazdasági szempontból, hogy a piaci keresletet meghaladó dömpingszerű kínálat növekedés telítetté teszi a piacot, így akár a sertés átvételi ára a jelenlegi védőárra, azaz 220 forintra is lemehet, így a tetemes húsvolumen értéke 17,6 milliárd forintra csökken le. Látható a számításból, hogy az állattenyésztés felé forduló termelők tetemes veszteséget fognak szenvedni. A jelenlegi alacsony gabona átvételi árakkal

számolva is a 61 milliárd forintos készletértékkel szemben csak 22 milliárd, vagy a védőáron számolva 17,6 milliárd forint értékű eladási árbevétel realizálódhat. Tehát mind a gabonakészletek raktáron tartása, mind az állatokkal való feletetése a gazdák tömegeinek tönkremeneteléhez fog vezetni. Az agrárpiaci állapotainak lényeges jellemzője azonban, hogy a gazdáktól átvett élősertésen a feldolgozók és a kereskedők jelentős nyereséget tudnak elérni, hiszen az 50-51%-os húskihozatali mutatókkal a 800 ezer tonna élősertés tömegből 410 ezer tonna étkezési húsmennyiség hozható ki, amely egy 850 Ft/kg átlagos hússárral számolva már 35 milliárd bevételt jelent, a 22 milliárd, vagy 17,6 milliárd forintos sertés felvásárlási árral szemben.

A növénytermesztés készlet-eredményeinek realizálhatatlansága a termelési vertikum elakadását fogja eredményezni. Akár raktáron maradnak a termények, akár állatok hizlalásában hasznosítják, mindkét formában a várható veszteségek tetemesek lesznek. A gabona, vagy akár a hús készletek értékesítése után amennyiben legalább a ráfordítási költségeket lefedő bevételek nem jelentkeznek, úgy az alacsony jövedelmű saját tőke háttér és hitel-lehetőségek nélkül álló mezőgazdasági termelők tömeges csődjére lehet számítani 1998 év első felében. A termékek megtermelése utáni megfelelő jövedelemtartalmú pénzügyi realizálás elmaradása a következő termelési ciklus indítását teljes körűen megghiúsítja. Ennek következménye, hogy az agrárium alapját adó termőföld eladására is rákényszerülnek a gazdák, sőt mindezt nyomott árakon teszik a szorult jövedelmi helyzetükből kifolyólag. Másrészt közzgazdasági oldalról közelítve, hogy a termelés alapjának - a termőföldnek - a hozam előállító és jövedelemtermelő képessége alacsony, vagy akár veszteséges, úgy ez a föld árát lefelé szorítja. A földek külföldiek részére történő eladásának kikényszerítését így a kormányzat közvetett úton, a gabonakészletek állami felvásárlásának elszabotálásával kívánta keresztülvinni.

5. Szavak és tények

Az agrárágazat jövője nemzeti sorskérdés. Az értékesítési lehetőségek állami intervenciója nélkül az egyéni gazdák és a szövetkezeti gazdaságok tömegei mehetnek tönkre. Tömegessé válhat a mezőgazdasági termelést feladni kényszerülők száma, így újabb területek maradhatnak parlagon, majd nyomott áron a spekulációs cézzal vásárlók tulajdonába kerülhetnek. Minden talpalatnyi föld művelésének és tulajdonjogának feladása a mezőgazdasági népesség megtartó erejét, de a városi lakosság megélhetési lehetőségeit is hátrányosan befolyásolja. Az agrárium minden országban stratégiai ágazat. Nemzeti tulajdonban és nemzeti ellenőrzés alatt kell, hogy maradjon Magyarországon is.

1. sz. táblázat

Az agráröllő alakulása

Év	A termeléshez felhasznált iparcikkek árándexe	A termelői-felvásárlási árak indexe	Agráröllő
	1989=100		
1990	145,5	128,5	113,3
1991	192,9	127,3	151,5
1992	208,3	138,3	150,7
1993	250,0	163,8	152,6
1994	295,2	204,6	144,2
1995	365,1	260,1	140,4
1996	513,6	334,0	153,8
1997	590,0	367,0	164,9
1996/95	138,9	367,0	164,9
1997/96	115,0	110,0	104,5

Forrás: MOSZ

Az agrártámogatások reálértékének alakulása (1990-1997)

Mrd Ft

Év	Termelői	Piaci	Összes	Reálérték*	
				I.	II.
1986-1990 átlaga	25,8	45,3	80,3	100,0	100,0
1991	6,3	27,5	37,3	34,3	38,0
1992	7,5	26,0	33,5	23,4	27,3
1993	20,9	26,0	46,9	23,8	31,6
1994	36,0	40,0	76,0	36,5	46,7
1995	28,2	45,1	73,3	27,9	43,0
1996	40,0	50,0	90,0	27,8	42,8
1997 tervezett	50,9	42,8	93,7	23,1	37,1

*Reálérték I. = az inflációval korigált támogatás-érték

Reálérték II. = a termelői támogatások az inflációval, az exporttámogatások az infláció és az árfolyamváltozás különbözetével korigálva

Forrás: KSH